

Ryszard Wójtowicz

*Rekonstrukcja w procesie rewitalizacji panoram
technika, technologia, iluzja przestrzeni*

Streszczenie

Wrocław - Rogoź, 15. 02. 2022

Streszczenie

Rozprawa doktorska zatytułowana *Rekonstrukcja w procesie rewitalizacji panoram; technika, technologia, iluzja przestrzeni* przedstawia zagadnienia konserwatorskie i restauratorskie dotyczące odzyskania wszelkich walorów artystycznych dzieł sztuki, wpisanych na listę dziedzictwa narodowego w każdej ojczyźnie opisywanych panoram.

Panorama jako nowatorskie zjawisko artystyczno-architektoniczne, będące efektem przemian społecznych i technicznych na przełomie XVIII i XIX wieku, powstało w wyniku opatentowanego pomysłu, angielskiego artysty malarza z Edynburga Roberta Barkera (1739-1806). Wydaje się, że zjawisko panoramy stanowi źródło rozwoju szeregu powszechnych dzisiaj dziedzin takich jak: kino, sztuki audiowizualne, czy projektowanie 3D.

W panoramach ściśle powiązanie pomiędzy architekturą i sztuką jest dla badaczy oczywistością.

Słowo panorama jest XIX wiecznym neologizmem, terminem złożonym z dwóch greckich słów „pan” (wszystko) i „horama” (widok).

Cytat z patentu Roberta Barkera, datowanego na 19 czerwca 1787 roku, który opisuje jego wynalazek:

„... Do wszystkich, których to może dotyczyć, etc. Teraz wiecie, że mój wynalazek nazwany La nature à coup d’Œil (rzut oka na naturę), ma na celu, poprzez rysunek lub malarstwo oraz prawidłowe oddanie całości, uwiecznić pełny widok każdego krajobrazu czy zdarzenia, tak jakby widz obserwował je rozglądając się dookoła; by uzyskać pożądaný efekt, malarz bądź rysownik musi ustawić stałe stanowisko oraz wyznaczyć i nakreślić każdy obiekt, który jest w stanie dostrzec rozglądając się dookoła, kończąc rysunek tak, by łączył się z początkiem. Artysta musi obserwować światła i cienie, zwracając uwagę na ich układ, doprowadzając swoje dzieło do jak najwyższego poziomu. Do wykonania rysunku lub malowidła tego typu powinien być wzniesiony okrągły budynek lub wybudowana konstrukcja; dzieło można również wykonać na płótnie lub innych materiałach, które zostaną osadzone lub zawieszono w tym samym budynku lub wzniesionej konstrukcji. Obraz musi być oświetlony całkowicie od góry poprzez przeszkłony dach, bądź w inny sposób uznany przez artystę za stosowny. W okrągłym budynku lub wzniesionej konstrukcji musi być odgradzony obszar, który będzie zapobiegał zbyt niemu zbliżeniu się do rysunku lub malowidła przez obserwatora, tak by oględziny miały zamierzony efekt z każdego punktu. ...”

Panorama to dzieło składające się z kilku podstawowych elementów, które wspólnie wpływają na wywołanie efektu iluzji przestrzennej osadzonej w pewnych realiach topograficznych i historycznych. Podstawowe z nich to:

- specyficzny budynek, o odpowiednich parametrach architektonicznych służący jako miejsce ekspozycji panoramy;
- hiperboloidalny obraz o wymiarach ok. 115m w obwodzie i ok. 14,5m wysokości;
- trójwymiarowe przedpole (także sztafaż, diorama lub sztuczny teren) ulokowane pomiędzy obrazem i platformą widokową;
- długi, ciemny i kręty korytarz wprowadzający na platformę widokową, dla zapomnienia widoku zewnętrznego, by zwiększyć zaskoczenie iluzją rzeczywistości wewnątrz sali ekspozycyjnej;
- platforma widokowa (obserwacyjna), z której widz obserwuje obraz wraz z przedpolem, z pełną iluzją nowej rzeczywistości;
- „parasol” rozwieszony ponad platformą widokową, osłaniający górną krawędź płótna obrazu i elementy oświetlenia;
- system oświetlenia wraz z ekranami refleksyjnymi, rozpraszającymi światło.

W panoramie jako formie sztuki, budynek ekspozycyjny, obraz i sala wystawiennicza są ze sobą nierozdzielnie splecione. Aby to zapewnić, należało wykształcić specyficzną formę budynku, rotundy panoramicznej (zwanej także skrótowo panoramą): wysoką na ok. 15-20m, okrągłą lub wielokątną budowlę o średnicy 30-35m, przykrytą kopułą lub

Streszczenie

stożkowym dachem, najczęściej zwieńczoną małą latarnią. Tam, gdzie dach spoczywa na murach nośnych, znajduje się szerokie na 2-4m naświetle, przez które oświetlane jest wnętrze pozbawionej, poza tym, okien rotundy. Efekt panoramy jest, jak można stwierdzić w nielicznie zachowanych do dziś obiektach, ogromny. Wchodząc do budynku z gwarnej, jasnej ulicy, przechodzi się ciemnym długim korytarzem, aby następnie po paru obrotach znaleźć się w innym miejscu. Wzrok nigdzie nie może wybiec poza ramy, by porównać namalowane z rzeczywistym. Po kilku minutach, kiedy pamięć o świecie zewnętrznym osłabnie, a oczy przyzwyczajają się do lekko stłumionego światła, ma się wrażenie, że z lekko wyniesionego wzgórza spogląda się w rozległy krajobraz i błękitniejącą, ożywioną dal.

Złożoność problematyki konserwatorskiej panoram spowodowała konieczność zastosowania nietypowych, unikatowych rozwiązań. Należało przyjąć i opracować takie ujęcie zagadnienia, które w nowatorski sposób mogło udzielić odpowiedzi na wszelkie pytania dotyczące tematu. Niezbędne więc było określenie metodologii postępowania konserwatorskiego oraz opracowanie nowej strategii badawczej dotyczącej zabytku. Badania te zostały zainicjowane i przeprowadzone podczas prac przy restytucji Panoramy Raławickiej we Wrocławiu. Ich kontynuacją była praca przy dwóch kolejnych panoramach, których konserwację i rekonstrukcję przeprowadzono na Węgrzech i w Stanach Zjednoczonych. Każde z tych przedsięwzięć było współkierowane przez autora rozprawy doktorskiej Ryszarda Wójtowicza.

Podstawowym założeniem dla rozwiązań technicznych i estetycznych w procesie konserwacji trzech panoram: Raławickiej, Feszty i Gettysburga stanowiło przywrócenie i zachowanie naczelnej idei panoramy, którą jest iluzja "nowej" rzeczywistości.

Opisane w rozprawie doktorskiej doświadczenia i badania naukowe są wynikiem prac konserwatorskich przy następujących dziełach sztuki:

1. Panorama Bitwy pod Raławicami, Wrocław, Polska

Data powstania: 1893-94, Lwów, Poland

Artyści: Jan Styka, Wojciech Kossak i inni

Wymiary: około 114,5m x 14,2m

Konserwacja: 1981-85

2. Panorama Feszty Wejście Węgrów, Ópusztaszer, Węgry

Data powstania: 1892-94, Budapeszt, Węgry

Artyści: Árpád Feszty i inni

Wymiary: około 113,5m x 14,1m

Konserwacja: 1991-95

3. Panorama/cyklorama Bitwa pod Gettysburgiem, Gettysburg, PA; USA

Data powstania: 1884, Boston MA, USA

Artyści: Paul Dominique Philippoteaux I inni

Wymiary: około 114,8m x 12,9m

Konserwacja: 2006-08

Poza ulokowaniem ich w nowych, dobrze przygotowanych budynkach, których architekturę i funkcję dopracowano z ich budowniczymi, zakonserwowano je, a ponadto stworzono bogatą ofertę informacji historycznych poprzez dodatkowe sale muzealne i wystawiennicze.

Szeroka dyskusja na temat problematyki zachowanych i powstających nowych panoram, prowadzona m.in. na forum *IPC* - Międzynarodowej Rady Panoram, pozwala na syntezę wniosków naukowych dotyczących panoram na świecie.

Streszczenie

Panorama Racławicka, Wrocław Polska;
1894, Lwów, Polska; Jan Styka, Wojciech Kossak i inni;
ok. 114,0m x 14,5m; stan fragmentu obrazu w latach 50-tych

Panorama Racławicka, Wrocław Polska;
1894, Lwów, Polska; Jan Styka, Wojciech Kossak i inni;
ok. 114,0m x 14,5m
1983, po przeprowadzeniu rekonstrukcji pełnego kształtu obrazu

Panorama Racławicka, Wrocław Polska;
1894, Lwów, Polska; Jan Styka, Wojciech Kossak i inni;
ok. 114,0m x 14,5m
1984, po przeprowadzeniu konserwacji i rekonstrukcji dzieła

Panorama Fesztys, Ópusztaśzer Węgry;
1896, Budapeszt, Węgry; Árpád Fesztys i inni;
ok. 114,0m x 14,5m; stan fragmentu obrazu w trakcie konserwacji w latach 1991-1995

Panorama Fesztys, Ópusztaśzer Węgry;
1896, Budapeszt, Węgry; Árpád Fesztys i inni;
ok. 114,0m x 14,5m;
1995 fragmentu obrazu po konserwacji w latach 1991-1995

Panorama Fesztys, Ópusztaśzer Węgry;
1896, Budapeszt, Węgry; Árpád Fesztys i inni;
ok. 114,0m x 14,5m;
1995 fragmentu obrazu wraz ze sztafążem po konserwacji w latach 1991-1995

Panorama Bitwy pod Gettysburgiem, Gettysburg PA, USA;
1884, Boston MA, USA; Paul Dominique Philippoteaux i inni; ok. 114,8m x 13,9m; stan fragmentu obrazu w latach 50-tych

Panorama Bitwy pod Gettysburgiem, Gettysburg PA, USA;
1884, Boston MA, USA; Paul Dominique Philippoteaux i inni; ok. 114,8m x 13,9m;
stan w trakcie konserwacji w latach 2006-2008, po przeprowadzeniu rekonstrukcji elementów podstawowych i całego kształtu obrazu

Panorama Bitwy pod Gettysburgiem, Gettysburg PA, USA;
1884, Boston MA, USA; Paul Dominique Philippoteaux i inni; ok. 114,8m x 13,9m; stan w trakcie konserwacji w latach 2006-2008, po zakończeniu konserwacji i rekonstrukcji dzieła; fragment